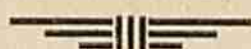
N. IORGA

Partea luĭ Napoleon III în Unirea Principatelor

Conferință ținută la Liga Culturală în ziua de 27 Februar 1915.

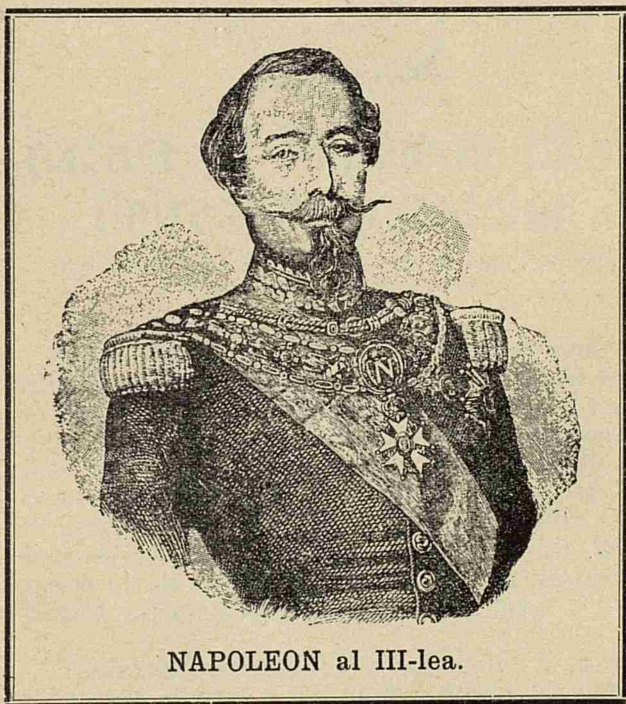

BUCUREȘTI

Editura „Ligeĭ pentru unitatea culturală a tuturor Romînilor“.

1915.

Prețul: 50 banĭ.

NAPOLEON al III-lea.

Partea luĭ Napoleon III în Unirea Principatelor

(Conferința d-luĭ N. IORGA ținută la Liga Culturală în ziua de 27 Februar 1915.)

— —

D-l I. Stănescu, mare proprietar de oteluri, ni-a făcut bucuria de a dărui Ligeĭ două frumoase tablourĭ oficiale care înfățișează pe unul din binefăcătoriĭ francesĭ aĭ Românieĭ, pe Napoleon al III-lea, al căruĭ rol în alcătuirea Principatelor Unite îl voiŭ schița în cele ce aŭ să urmeze, și pe Împărăteasa Eugenia. Întăiŭ trebuie să mulțămim foarte călduros d-luĭ Stănescu că dă exemplu și altora ca să împodobească Liga Culturală cu darurile lor.

Împăratul frances al căruĭ chip îl avem înnaintea noastră a fost fără îndoială un factor de căpetenie în Unirea Principatelor. Dacă cineva ar opune păreriĭ exprimate în această seară o altă părere, exprimată înnainte, în care se atrăgea atenția maĭ ales, cu ocasia jubileuluĭ Uniriĭ, asupra roluluĭ pe care însășĭ desvoltarea

naţiunii noastre l-a avut în acest act de întemeiere a vieţii politice unitare romîne în regiunea Dunării[1], aş putea spune: nu e nicio contrazicere între părerea exprimată la începutul acestei conferinţe şi părerea de acum cîţiva ani cu privire la causele Unirii.

De sigur e foarte greşit a se înfăţişa Unirea Principatelor ca resultatul unui concurs favorabil de împrejurări exterioare; de sigur un popor nu poate să creeze nimic durabil decît prin desvoltarea sa proprie, şi, dacă Principatele s'ar fi unit numai mulţămită unei constelaţiuni europene fericite, fără îndoială că Statul care ar fi resultat din confundarea Moldovei şi a Munteniei n'ar fi avut niciun fel de trăinicie, n'ar fi fost în stare să îndeplinească nicio misiune însemnată pe lume. Este să ne scădem pe noi cînd înfăţişăm trecutul nostru ca o serie de protecţiuni: născuţi, va să zică, din aşezarea Romanilor în părţile acestea, scăpaţi de atîtea ori de dispariţie prin intervenţia unuia saŭ altuia, acest fel de a înfăţişa trecutul nostru nu numai că demoralisează, dar ne deprinde ca în toate împrejurările să aşteptăm iarăşi sprijinul unuia saŭ altuia, şi de fapt — fiindcă de obiceiŭ cam aşa se înfăţişează trecutul nostru — aceasta este una din causele pentru care energiile noastre nu s'aŭ putut manifesta în momentele hotărîtoare cu mai multă îndrăzneală de cum s'ar fi putut şi ar fi trebuit. Nu voiŭ face nicio alusie la împrejurările de astăzi, dar

1 V. *Unirea Principatelor*, Vălenii-de-Munte 1909.

de sigur că, dacă am fi fost crescuţĭ în altă cunoştinţă a trecutuluĭ nostru, dacă am fi căpătat maĭ deplină conştiinţă de partea noastră în desvoltarea poporuluĭ nostru, hotărîrile ar zăbovi maĭ puţin şi ar fi luate cu acel simţ superior de demnitate, care une orĭ ni-a lipsit. Da, din toată desvoltarea poporuluĭ romănesc a resultat actul de la 1859. Dar, iarăşĭ, dacă se recunoaşte partea largă pe care a avut-o Împăratul Napoleon al III-lea în aceasta, nu se ştirbeşte întru nimic mîndria pe care o putem trage din desvoltarea energieĭ şi conştiinţeĭ noastre trecute. Cînd scriam cartea jubilară despre causele Uniriĭ Principatelor, şi cînd, în cartea aceia, cercetam causele eĭ, nu cunoşteam în de ajuns o piedecă foarte importantă care stătea,—orĭcît de mare ar fi fost energia şi talentul tinerilor conducătorĭ aĭ poporuluĭ romîn atuncĭ, — care stătea decĭ în calea noastră şi care ar fi fost în stare să ne împiedece de a realisa Unirea. Ştiam întru cîtva ce era Turcia dela 1853-9, dar aŭ trebuit cercetărĭ maĭ tărziĭ, un studiu maĭ adîncit al Istorieĭ Imperiuluĭ Otoman ca să capăt încredinţarea că Turcia de la 1853-9 represinta într'adevăr un element foarte de temut pentru zădărnicirea dorinţelor noastre. Turcia aceasta era Turcia *tanzimatuluĭ*, a reformelor, a regimuluĭ celuĭ noŭ, împrumutat din Europa şi sprijinit de Europa. Turcia care se împotrivia, la 1856-9, Uniriĭ Principatelor avea lîngă dînsa, hotărîţĭ să o sprijine cu orĭce preţ, factoriĭ esenţialĭ aĭ diplomaţieĭ europene. Turcia aceasta trebuia să existe în

hotarele sale, în deplina stăpînire a teritoriuluĭ ca şi a drepturilor sale, prin voinţa Angliei în rîndul întăiŭ şi, al doilea, prin voinţa însăşĭ a Franciei.

Franţa avea o parte de căpetenie în noul regim turcesc, care fusese iniţiat de dînsa; toate formele constituţionale ale Turcieĭ celeĭ noĭ fuseseră împrumutate din Franţa luĭ Napoleon al III lea, şi toate silinţele unuĭ Reşid, unuĭ Aalì, unuĭ Fuad tindeaŭ a face ca măcar în aparenţă noua Turcie să semene cu Imperiul frances. Pe lîngă aceasta, noua Turcie ceruse şi căpătase oamenĭ noĭ din Franţa pentru a aduce la capăt opera de reforme. Finanţele francese eraŭ interesate în chipul cel maĭ esenţial la desvoltarea cea maĭ fericită a regimuluĭ celuĭ noŭ, budgetele Turcieĭ eraŭ făcute după inspiraţia agenţilor financiarĭ aĭ Franciei la Constantinopol, capitalurĭ francese foarte importante fuseseră întrebuinţate în împrumuturile repetate şi imprudente ale Turcieĭ noĭ, şi după trecere de zece anĭ de zile Turcia era atît de deprinsă a face datoriĭ pe care nu era în stare să le maĭ plătească, încît aceĭ cari o împrumutaseră eraŭ sigurĭ că totdeauna o vor avea în mînă.

Prin urmare Franţa, din atîtea puncte de vedere, era interesată ca această Turcie să fie puternică, nu numaĭ în ceia ce priveşte întinderea eĭ teritorială, dar şi prestigiul şi siguranţa viitoruluĭ eĭ. In ceia ce priveşte Anglia, motivele de păstrare a vechiĭ stărĭ de lucrurĭ în legăturile Principatelor faţă de Poartă eraŭ

cu mult maĭ puternice. Pentru Napoleon al III-lea păstrarea legăturilor strînse între regiunile dunărene şi Constantinopolul era o chestie de ambiţie, de simpatie faţă de un regim care se inspira din instituţiile francese şi era, măcar în aparenţă, însufleţit de ideile francese; dar pentru Anglia era o dogmă că Împărăţia turcească este absolut necesară pentru ca întreg comerţul engles, întreaga expansiune a Angliei în Levant să nu fie periclitate. Decĭ Anglia n'avea nicĭun interes ca aicĭ, la Dunăre, să se întemeieze un Stat viabil, care trebuia să se desfacă maĭ curînd saŭ maĭ tărziŭ din Imperiul otoman şi care, în orĭce cas, prin cele d'ıntăiŭ mişcărĭ ale independenţeĭ sale chiar, trebuia să scadă prestigiul Puteriĭ de care era legat prin prescripţiile tratatuluĭ din Paris. Orĭce argument adus înnaintea oamenilor de Stat englesĭ între aniĭ 1853 şi 1859 pentru a se face concesiunĭ dorinţelor noastre de viaţă autonomă aŭ alunecat cu desăvîrşire asupra îndărătniciei englese. Turcia va fi maĭ puternică decît odinioară, Statul acesta înnoit se va ridica în formele moderne şi pănă la importanţa internaţională pe care o avuse vechea Turcie din veacul al XV-lea şi al XVI lea, — acesta era idealul oamenilor de Stat englesĭ. Cu toată cugetarea lor, cu toată inima lor, cu toate interesele lor materiale eraŭ legaţĭ prin urmare de împuternicirea, pănă la ultimele marginĭ posibile, a Imperiuluĭ turcesc.

Noĭ, în părţile acestea ale Dunăriĭ, nu puteam să oferim nicĭ Franciei, nicĭ Angliei nimic care

să compenseze paguba ce ar fi resultat pentru amîndouă,—pagubă morală şi materială, — din slăbirea Turcieĭ. S'a tot spus că eram aşezaţĭ la Dunăre ca să oprim pe Rusia, dar este întrebarea dacă Rusia n'ar fi fost mult maĭ bine oprită prin cuprinderea acesteĭ regiunĭ dunărene, în forma de provinciĭ întocmaĭ ca şi celelalte, în corpul Statuluĭ modern turcesc decît păstrînd această autonomie a noastră, care trebuia să tindă către independenţă şi desfacere din hotarele Imperiuluĭ. Evident că, dacă Turcia ar fi avut dreptul de a garnisonà ţerile noastre, de a face aicĭ liniĭ de apărare împotriva Ruşilor, de a interveni în fiecare moment pentru a controla şi conduce politica noastră, dacă noĭ am fi reîntrat astfel, prin voinţa Europeĭ condusă de Franţa şi Anglia, în alcătuirea Imperiuluĭ Otoman, înnaintarea Rusieĭ către Orient ar fi fost mult maĭ bine împiedecată de acest Imperiu unitar de cum putea fi zăgăzuită de noĭ. Intre Turcĭ şi Ruşĭ eraŭ amintirile unuĭ antagonism care durase secole întregĭ, care se înrădăcinase în inimile tuturora şi nu putea fi înlăturat: Ruşiĭ se credeaŭ chemaţĭ să distrugă stăpînirea păgînă în Constantinopol, iar Turciĭ se credeaŭ chemaţĭ şi eĭ să răsbune umilirile lor de secole întregĭ; între păgînismul unora şi ortodoxismul altora exista fără îndoială o prăpastie, pe cînd între ortodoxia noastră, orĭcît ar fi fost ea ştirbită de ideile francese, şi între ortodoxia rusească, această prăpastie nu exista. Nimic nu unia pe Turcĭ cu Ruşiĭ: tot trecutul lor îĭ înfăţişa ca duşmanĭ, pe cînd între noĭ şi Ruşĭ

existaŭ fără îndoială şi o mulţime de elemente comune în trecut: populaţiĭ slave confundate în populaţia noastră, fără schimbarea caracteruluĭ nostru latin, legăturĭ din veacul al XV-lea, căsătoria feteĭ luĭ Ştefan cel Mare cu un fiŭ al Ţaruluĭ rus, care însuşĭ putea să ajungă, dacă împrejurările s'ar fi desvoltat altfel, autocrat la Moscova. Maĭ tîrziŭ, în veacul al XVI-lea, legăturile luĭ Petru Rareş cu lumea rusească aŭ fost strînse, deşi prea puţin cunoscute în timpul nostru; cutare pribegĭ s'aŭ adăpostit în Rusia veaculuĭ al XVI-lea şi aŭ păstrat apoĭ contact cu societatea rusească. Legăturile luĭ Mihaĭ Viteazul cu usurpatorul tronuluĭ moscovit şi alianţa împotriva Poloniei, propaganda stăruitoare pe care călugăriĭ ruşĭ o făcuseră şi care fusese primită cu simpatie de ţerile noastre în veacul al XVII-lea, amintirile acelor boierĭ şi clericĭ din veacul al XVIII-lea cari priviseră spre Împăraţiĭ Rusieĭ ca spre liberatoriĭ lor fireştĭ de sub stăpînirea păgînă şi-şĭ vărsaseră şi sîngele pentru eĭ, eĭ bine toate acestea eraŭ, iarăşĭ, elemente care ne apropiaseră cîndva şi puteaŭ din noŭ să facă aşa încît acest Stat mic, aşezat între atîtea primejdiĭ şi interese, să fie adus într'un anume moment a se îndrepta şi către Rusia. Pe cînd pentru Turcia lucrul era cu totul imposibil.

Pe de altă parte, Turcia nouă de la 1856 nu făcea de loc să se prevadă ceia ce va fi la 1877: marea eĭ înfrîngere şi crearea Statuluĭ bulgăresc în acel an, şi cu atît maĭ puţin evenimentele pe care le-am văzut noĭ în aniĭ din urmă.

O puternică conştiinţă naţională în formă particulară islamitică şi o vioaie tradiţie istorică însufleţiaŭ cercurile superioare ale societăţiĭ turceştĭ. Şi, de oare ce exista *instinctul* naţional, confundat cu cel religios, în clasele inferioare, evident că din această unire între un naţionalism modern, la fruntaşiĭ purtaţĭ prin Europa aĭ lumiĭ otomane, şi între această pornire instinctivă a maselor împotriva duşmanuluĭ din toate timpurile, se putea însufleţi un Stat puternic. Şi conştiinţa pe care o aveaŭ Reşid, Aalì şi Fuad ceĭ treĭ conducătorĭ aĭ Împărăţieĭ, era într'adevăr că Turcia se poate alcătui ca orĭce monarhie modernă. Nu voiaŭ să ştie cîtuşĭ de puţin de autonomia noastră tradiţională, de dreptul nostru de existenţă, de uşurinţa mişcărilor noastre în trecut; eĭ voiaŭ, de fapt, ca, din Carpaţĭ şi pînă în margenile pustiuluĭ african, până în regiunile centrale ale Asieĭ, să se întemeieze un puternic Stat musulman, cu desăvîrşire la ordinele Sultanuluĭ, înfăptuindu-şĭ instituţiĭ potrivite după cele apusene şi putînd să dispuie prin urmare, în fiecare moment, graţie unuĭ mecanism perfect, de toate forţele sale.

Cînd ne gîndim la aspiraţiile Turcieĭ de la 1856—9 cînd ne gîndim la legăturile strînse între această Turcie şi interesele esenţiale ale Anglieĭ şi chiar interesele notabile ale Francieĭ, atuncĭ numaĭ vom înţelege pe deplin că nu ajungea ce rămăsese în sufletele noastre din silinţile trecutuluĭ, nu ajungea talentul generaţieĭ de la 1856, nu ajungea tot ceia ce puteam

noĭ înfăţişa în clasa de sus — căcĭ cele de jos eraŭ în cea maĭ mare parte, din nenorocire, indiferente la ceia ce se pregătia —, nu ajungeaŭ toate acestea ca să se biruie dificultăţile, cu atît maĭ mult cu cît pe lîngă ele era şi marea greutate pe care o ridica Austria.

Pe vremea aceia Austria, care era din ce în ce în ce maĭ mult orientată către tradiţiile regatuluĭ unguresc din evul mediu, îşĭ închipuia că poate să rămîie la Dunăre, şi era ştiut pretutindenĭ în Europa şi pănă după 1870 că ţinta ultimă a aspiraţiilor Ungarieĭ era linia Dunăriĭ Se păstra încă regimul austriac, şi nu ajunsese încă Andrássy a înlocui pe Beust, dar chiar supt regimul austriac era tendinţa aceasta firească maghiară şi, pe lîngă dînsa, o ilusie specială austriacă. Austria fusese cu încetul izgonită din Imperiul german; ea credea că s'ar putea întoarce favorisînd interesele economice şi măgulind mîndria naţională a Germanieĭ, represintînd prin urmare germanismul şi supt raportul material în regiunile acestea răsăritene. Dunărea, rîŭ german, Austria, îndeplinitoare a destinelor naţiuniĭ germane în părţile noastre —, aceasta i-ar fi asigurat şi stăpînirea teritorială importantă la Dunărea-de-jos şi i-ar fi recăpătat în mare parte rolul pe care îl pierduse în lumea germană. Astfel şi din punct de vedere unguresc şi din punct de vedere pangerman, Austria pe atuncĭ era îndreptată către Dunăre.

De aicĭ alianţa cu Turcia, perfidă, care a adus ocuparea Principatelor,—ceia ce a silit pe

Francesĭ şi pe Englesĭ să se lupte saŭ în bălţile Dobrogeĭ, unde aŭ cules holera, saŭ trimeţînd o expediţie în colţul depărtat din Sevastopol, unde transportul de trupe şi aprovisionarea eraŭ atît de periculoase. Altfel războiul era să se poarte la noĭ, fără această operaţie austriacă. Evident eram cruţaţĭ supt raportul pierderilor de războiŭ, dar nu — după intenţiile cercurilor din Viena — şi în ceia ce priveşte însăşĭ existenţa noastră naţională.

Din această tendinţă austriacă a rămas, chiar în preajma tratatuluĭ din Paris, foarte mult. A trebuit o luptă înverşunată împotriva acestor intenţiĭ austriace pentru a birui.

În corespondenţa luĭ Thouvenel, represintantul Francieĭ la Constantinopol, despre care vom vorbi îndată, se găseşte un pasagiu, foarte interesant, în care ambasadorul frances spune că politica pe care o face Austria este naturală: Unirea Principatelor nu înseamnă altceva decît pregătirea alipiriĭ la România unită a provinciilor ce se găsesc în atîrnarea Împăratuluĭ Austrieĭ şi pe care le şi enumeră [1]. Evident nu putea să conteze pe slăbiciunea generaţieĭ următoare, care a făcut să pară zădarnică această temere manifestată încă de atuncĭ în ceia ce priveşte primejdia pentru Austria ce ar veni din viitorul nostru logic. Dar părerea este neted exprimată în corespondenţa luĭ Thouvenel, tipărită dăunăzĭ de fiul săŭ şi semnalată acum în urmă şi de presa noastră cotidiană, care o putea cunoaşte şi maĭ de mult.

[1] *Trois années de la question d'Orient* (1856-9), Paris 1897.

Prin urmare greutăţĭ marĭ se puneaŭ în calea noastră. Evident că Rusia nu putea să steie în calea Uniriĭ Principatelor pentru a nu-şĭ periclita situaţia şi popularitatea în viitor la noĭ. N'avea însă nicĭun motiv să intervie din moment ce chestiunea fusese pusă aşa, că noul Stat va fi o piedecă pentru înnaintarea sa în Peninsula Balcanică şi pe linia Constantinopoluluĭ. Politica rusească a fost ambiguă, cum era ambiguă însăşĭ situaţia Rusieĭ în acel moment.

Atuncĭ aŭ trebuit să se facă silinţe marĭ pentru a căpăta măcar forma mitigată a Unirii, aşa cum a ieşit din întrevederea luĭ Napoleon al III lea cu regina Victoria la Osborne—, adecă nu Unirea complectă, ci cu trăsura de unire de la Focşanĭ, cu semnul Unirii pe steagurile deosebite ale Principatelor, cu doĭ Domnĭ avînd anume legăturĭ ce vor fi fixate prin Convenţia de la Paris, care ne a condus o bucată de vreme. Pentru a căpăta însă măcar atîta lucru, Unirea aceasta mitigată, trebuia o înrîurire atotputernică în stare să înlăture piedecile de căpetenie din calea ideiĭ unitare româneştĭ. Eĭ bine, *puterea aceasta n'a fost puterea unuĭ Stat, ci puterea unuĭ om ; n'a fost puterea Franciei, ci puterea personală a Împăratuluĭ Napoleon. Unirea Principatelor nu e decĭ opera Franciei de la 1856—9, ci opera personală a Împăratuluĭ care stăpînia absolut, în momentul acesta, la Paris.*

Pentru ca să se învedereze lucrul acesta, tre-

buie să ne gîndim la unele tradiţiĭ politice francese şi să scoatem la iveală unele păreri exprimate neted în operele sale de tinereţă saŭ din ajunul realisăriĭ Imperiuluĭ al doilea, de către Napoleon al III lea.

Evident, vechea Francie nu putea să aibă nimic a face cu aspiraţiile naţionale care n'aŭ existat nicĭ în timpul Revoluţieĭ, nicĭ în timpul Imperiuluĭ întăiŭ. Prin urmare ea n'a putut să aibă nicĭo atingere — nefiind însufleţită ea însăşĭ de scopurĭ naţionale — cu populaţiile noĭ din Orient, care şi ele aveaŭ cu totul altă preocupaţie decît aceia de a realisa un ideal de rasă orĭ îndeplinirea unuĭ vis secular. Regretabil că n'a fost, dar n'a fost. In ceia ce priveşte Franţa Restauraţieĭ, această Franţă, Putere de mîna a doua, necontenit ameninţată şi umilită, nu putea să joace nicĭun rol în Orient. La 1848 ne-am adresat la noua Franţă revoluţionară, îndemnaţĭ de sfaturile de libertate ale consulilor francesĭ din Bucureştĭ şi Iaşĭ şi încălzițĭ şi de frumoasa proclamaţie a luĭ Lamartine, care, rostind cuceritoarele luĭ cuvinte de poet, n'a găsit în talentul luĭ de om de Stat ceia ce trebuia pentru a aduce realisarea saŭ respectarea măcar din partea Europeĭ bătrîne a programuluĭ săŭ. Incălzițĭ decĭ de ideile luĭ Lamartine, revoluţionariĭ noştri bucureştenĭ de la 1848 s'aŭ îndreptat către Franţa, către generalul Aupick care represinta Franţa la Constantinopol şi către însuşĭ Guvernul republican. Trebuie să mărturisim că, orĭ Guvernul revoluţionar din Bucureştĭ avea prea puţină autoritate ca să

poată spera în concursul unuĭ Stat mare, orĭ că această Franţă revoluţionară se simţia ea însăşĭ prea slabă pentru a acorda acest sprijin. Nu s'a ajuns niciodată la căpătarea unuĭ ajutor real frances în vederea realisăriĭ dorinţelor noastre de liberate. Dar Franţa de la 1848 aceasta însemna: Franţa din ajunul Imperiuluĭ al doilea. O tradiţie francesă înnainte de Napoleon al III-lea în ce priveşte existenţa noastră naţională la Dunăre nu o găsim: decĭ de de la el va porni această direcţie.

Se spune însă de obiceiŭ: da, Napoleon al III-lea represintă în politică principiul naţionalităţilor; el a dorit ca naţionalităţile să trăiască pentru dreptul lor şi pentru binele lor, ca şi pentru dreptul şi binele omeniriĭ. Aceasta a fost ideia care l a condus; pe aceasta a realisat-o la Dunăre ca şi în Italia, precum n'a împiedecat-o, chiar în dauna sa proprie, în Germania.

Este ceva adevărat în această concepţie, dar ea nu trebuie înfăţişată aşa. Noĭ ţinem la toată naţionalitatea noastră astăzĭ din motive de drept maĭ puternice decît toate celelalte, şi ţinem la afirmarea, menţinerea şi desvoltarea tuturor naţionalităţilor şi din alt punct de vedere. Trăim într'o epocă de cultură şi de concepţiĭ culturale. Noĭ înţelegem naţiunile organic, ştim că fiecare naţiune are într'însa un germen de civilisaţie propriu, care trebuie desvoltat pentru ca în civilisaţia lumiĭ să existe toate notele etnice distinctive. Dar nu se judeca şi în Franţa anuluĭ 1853 tot în felul acesta. «Naţiunea» avea ceva din înţelesul abstract pe care-l întîlnim

la sfîrşitul veaculuĭ al XVIII-lea. Prin urmare nu fiindcă o naţiune e producătoare de cultură şi element neapărat pentru ca umanitatea să dea, supt toate aspectele sale, ultimele roade ale desvoltăriĭ de care e capabilă, nu de aceia putea Napoleon al III-lea să susţină principiul naţionalităţilor în alcătuirea uneĭ Europe nouă. De fapt—şi orĭcine poate să se convingă de aceasta străbătînd operele de tinereţă, pomenite, ale luĭ Napoleon —, punctul său de vedere era altul: a crezut totdeauna, nu că întemeiază o formă nouă în care se vor pronunţa direcţiĭ care n'aŭ existat înnainte, ci, cu foarte multă modestie, cu tot atîta stăruinţă consecventă, s'a considerat numaĭ ca urmaşul tradiţieĭ luĭ Napoleon I-iŭ. Napoleon I-iŭ, în momentul culminant al carierei sale, fixase o doctrină. Ar fi fost o doctrină politică — aşa credea urmaşul săŭ şi, dacă se înşela saŭ ba, nu e locul să o spunem şi noĭ aicĭ; dar maĭ toată lumea e convinsă că el se înşela — pe care, în momentul culminant al carierei sale, Napoleon-cel-Mare ar fi fixat-o şi pe care ar fi căutat el să o aplice până în ceĭ din urmă anĭ aĭ stăpîniriĭ sale, întinsă asupra celeĭ maĭ marĭ parţĭ a Europeĭ. Ar fi fost împiedecat numaĭ prin căderea luĭ de a duce până la ultimele consecinţe doctrina luĭ de Stat El n'ar maĭ fi decĭ războinicul doritor de aventurĭ, îmbătat de triumf, ci un noŭ Henric al IV-lea, care, fără sfătuirea unuĭ Sully, ar fi dorit să stabilească pacea uneĭ Europe răzimate pe principiĭ maĭ sănătoase, prin urmare maĭ trainice. Şi atuncĭ

el, restauratorul Imperiuluĭ, Napoleon al III lea, adoptînd principiile mareluĭ săŭ predecesor, ar fi reînnoit numaĭ un program care, înnainte de dînsul, în mijlocul uneĭ gloriĭ nespus maĭ strălucite, ar] fi fost proclamat pentru întăia oară.

Formula se găseşte chiar în operele publicate la 1856 ale Impăratuluĭ (I, p. 153). Trebuie—se spune acolo, — o confederaţie europeană asemenea cu aceia pe care ar fi voit să o stabilească Henric al IV-lea, dar care să se deosebească potrivit ideilor noĭ ale vremiĭ. Cînd zicea: «Imperiul e pacea», noul Napoleon n'ar fi emis astfel pentru circumstanţă o formulă pe care era hotărît a doua zi să o calce, ci ar fi exprimat însăşĭ esenţa cugetăriĭ sale politice. Prin urmare «Imperiul e pacea» ar fi însemnat că Imperiul va merge prin războiul momentan către pacea veşnică. Cum va fi această nouă Europă, nu pretindea să fixeze el: limitele eraŭ să resulte din războiŭ, neapărat, nu din cucerire, nu din violentarea naţiunilor, nu din călcarea drepturilor lor, nu pentru adăugirea nedreptăţilor nouă la cele vechĭ, ci din războiul întreprins tocmaĭ pentru a restitui condiţiunile normale în Europa, care, fiindcă sînt normale, vor trebui să fie şi durabile. Nimenĭ să nu poată avea motiv de a tulbura pacea saŭ de a deveni o individualitate turbulentă fără ca împotriva luĭ să se îndrepte toate puterile politice din Europa pacificată prin dreptate. *Basele acesteia sînt pentru dînsul: «naţionali-*

tățile complecte și interesele generale satisfăcute» [1].

Era străbătut și el de concepțiile economice nouă, și partea a doua a formuleĭ e determinată de aceste concepțiĭ. El, care îngrijia de munca și de mulțămirea claselor de jos, care a aplicat un întreg sistem social, credea că găsește în programul său de Guvern mijlocul de a împiedeca pentru totdeauna revoluțiile cu caracterul îngrozitor al aceleia chiar din care resultase puterea sa la 1851; iar, în ceia ce privește «naționalitățile complecte», el le înțelegea, ca unul care scrisese cărțĭ de istorie, — «Viața luĭ Cesar» — și cercetase și anume puncte din viața diplomatică și militară a celuĭ d'intăiŭ Imperiu; el știa bine ce se poate cuprinde supt aceste două cuvinte: «naționalitățĭ complecte». Nu eraŭ vorbe aruncate în zădar, ci ar fi fost în stare până la oarecare punct să definească granițele asupra cărora s'ar putea întinde națiunile.

După războiul Crimeiĭ, cînd aŭ început negocierile pentru pace și, după ce acum pacea din Paris se stabilise, cînd era vorba să se tragă ultimele consecințe ale acesteĭ păcĭ, să se ajungă la organisația definitivă a Principatelor, Împăratul a stat și maĭ departe răzimat pe aceste principiĭ, *împotriva opiniei publice francese*, care nu voià dificultățĭ nouă, care căuta, preocupată

[1] «Sur des nationalités complètes et des intérêts généraux satisfaits.»

de alte probleme, să-şĭ facă prietenĭ în toate părţile. Şi a stat *împotriva propriuĭ sale diplomaţiĭ*, stăruind până la sfîrşit în îndeplinirea acestuĭ program. Scrisorile luĭ Thouvenel sînt foarte instructive în această privinţă; ele vorbesc cu despreţ de «boieriĭ» aceştia de la noĭ şi se întreabă dacă eĭ merită ca Franţa să puie în primejdie interesele sale de căpetenie pentru ca «boieriĭ» pomeniţĭ să poată realisa un Stat oarecare pe malul Dunăriĭ. Şi, pe lîngă aceasta, ceia ce maĭ contribuia la enervarea luĭ Thouvenel era faptul că în faţa luĭ stătea la Constantinopol un om mult maĭ puternic decît dînsul, care cunoştea lumea turcească perfect, care se bucura de o autoritate imensă, ambasadorul engles Stratford Canning, care însuşĭ provocase războiul Crimeiĭ, cu conştiinţa de ce face. Aŭ trebuit toate silinţile Împăratuluĭ pentru ca representantul luĭ la Constantinopol să ţie piept representantuluĭ Angliei, aŭ trebuit repeţitele instrucţiĭ ale luĭ, învierşunarea luĭ în susţinerea ideilor ce l dominaŭ pentru ca toate greutăţile să fie învinse. A fost un moment cînd Franţa a ameninţat şi cu ruperea legăturilor cu Turcia, cînd corabia care aştepta pe representantul împăratuluĭ ridicese steagul de plecare, şi numaĭ astfel, în chestia alegerilor moldoveneştĭ falşificate de Caimacamul Vogoridi, şi care trebuiaŭ anulate, Turcia a fost silită să facă ultimele concesiunĭ. Fără această profundă convingere a Împăratuluĭ despre adevărul şi folosul principiilor care-ĭ conduc politica, fără această h o t ă r î r e statornică şi rece —

căcĭ nu era un temperament pasionat, ci unul care, odată străbătut de adevărul unuĭ lucru, nu consimţia, înnaintea niciuneĭ stăruinţĭ şi niciuneĭ dificultăţĭ, să-şĭ părăsească punctul de vedere —, fără aceste necontenite silinţĭ ale hotărîteĭ minţĭ recĭ a Împăratuluĭ, decĭ, greutăţile nu s'ar fi înlăturat pentru ca, în singura formă posibilă, să se ajungă la această Unire *nedefinitivă*, ale căriĭ ultime consecinţe eram în stare să le tragem însă, cum le-am tras chiar în cele d'intăiŭ zile ale nouluĭ regim.

Regimul luĭ Cuza-Vodă a fost sprijinit multă vreme de Napoleon al III-lea. La Paris, acolo era îndrumarea. sfatul cel bun; de acolo venia, în atîtea şi în atîtea împrejurărĭ, ajutorul material el însuşĭ. Dacă cu toate acestea, o bucată de vreme a slăbit şi la urmă a dispărut aproape tot sprijinul frances, n'avem să imputăm aceasta luĭ Napoleon al III-lea, ci nouă înşine. Domnia luĭ Cuza Vodă s'a lovit de atîtea greutăţĭ interne, de un aşa de mare haos al ambiţiilor personale, de o incapacitate aşa de absolută de a înlocui saŭ măcar de a înfrîna aceste ambiţiĭ personale prin alcătuirea unor partide de interes public care să înlăture clientela, strînsă de multe orĭ în jurul unor oamenĭ de mîna întăiŭ, dar care nu rămînea maĭ puţin o clientelă, încît niciun sfat bun din afară nu putea să aducă ordine. In cele din urmă timpurĭ ale Domnieĭ luĭ Cuza-Vodă, el a fost silit de greutăţile politiceĭ interne, de necontenitele greutăţĭ repetate ale situaţieĭ interne, să se

uite puţin şi dincolo de Prut. Franţa luĭ Napoleon al III-lea, după ce încercase o apropiere de Rusia, după ce ajunsese aproape la o înţelegere în ceia ce priveşte eventuala împărţire a Peninsuleĭ Balcanice între concurenţiĭ europenĭ la moştenirea Sultanilor, păstra totuşĭ o mare neîncredere şi un rest de animositate faţă de duşmanul cel mare de la 1856. De aceia, cochetarea aceasta a luĭ Cuza-Vodă cu Rusia, planurile aduceriĭ duceluĭ de Leuchtenberg pentru a face din el prinţul străin căruia Domnul naţional provisoriu, devenit poate o piedecă pentru ţară, i-ar fi cedat puterea,—toate lucrurile acestea aŭ indispus foarte mult cercurile hotărîtoare din Paris. Prin urmare instabilitatea de la noĭ, o nouă îndreptare politică externă, pe care tocmaĭ această instabilitate o făcea necesară, acestea aŭ fost motivele care aŭ slăbit simpatiile statornice ale luĭ Napoleon al III-lea faţă de noĭ.

Atuncĭ, la căderea luĭ Cuza-Vodă, s'a ajuns la un plan pe care toţĭ adversariĭ memorieĭ Împăratuluĭ frances şi întru cîtva şi adversariĭ influenţeĭ francese la noĭ — cari n'aŭ lipsit în deosebite timpurĭ — îl scot înnainte pentru a întuneca prin această ultimă înfăţişare a politiceĭ luĭ Napoleon amintirea serviciilor esenţiale pe care cu atîta mărinimie, cu o absolută desinteresare, le făcuse el causeĭ româneştĭ.

Iată anume de ce e vorba: în 1866 Cuza-Vodă cade. În momentul acela se aştepta de către Italienĭ, din lună în lună, întregirea uni-

tăţiĭ lor naţionale prin anexarea Veneţieĭ. Situaţia în Veneţia era absolut imposibilă; nicĭun stăpînitor italian nu putea să rămîie indiferent la halul în care ajunseseră legăturile dintre stăpînitorĭ şi stăpîniţĭ în această frumoasă parte a Italieĭ. Şi, atuncĭ între diplomaţiĭ italienĭ s'aŭ găsit de aceia cari aŭ crezut că s'ar putea să se capete Veneţia fără vărsare de sînge. Şi, după concepţia lor, noĭ am fi servit pentru Austria ca obiect de compensaţie: Austria să cedeze Francieĭ, iar, prin ea, Italieĭ, Veneţia şi, în schimb, să primească Principatele romîne.

O urmărire maĭ atentă a firuluĭ acţiuniĭ diplomatice de la 1866 o să ne convingă însă că ideia n'a plecat de la Napoleon însuşĭ. E drept că el nu s'a îngrozit peste măsură de dînsa, dar, chiar dacă a admis-o, — şi avea motive s'o admită, — n'a făcut-o cu plăcere.

Întăia oară ea apare în Mart 1866. Nu ca o ideie a Ministeriuluĭ italian întreg, în fruntea căruia se găsia Lamarmora, generalul biruitor din războiul Crimeiĭ, şi nicĭ a luĭ Victor-Emanuel însuşĭ, care a rămas, de la un capăt la altul al stăpîniriĭ sale, şi maĭ ales după tratatul din Paris, cel maĭ statornic prieten al desvoltăriĭ poporuluĭ romănesc: n'a fost nicĭun moment de nesiguranţă în această privinţă la dînsul, care, de altfel, n'avea nimic de cîştigat de la Romînĭ. Ideia a venit de la ambasadorul Italieĭ la Paris, contele Nigra. În raportul luĭ de la 1-iŭ Martie[1], acesta mulţămeşte pentru

---

[1] Lamarmora, *Un peu plus de lumière* (traducere după originalul italian, *Un poco più di luce)*, p. 131: «Auto-

«autorisaţia dată, prin telegramă, de a încerca să deschidă chestiunea asupra schimbuluĭ Principatelor dunărene contra Veneţieĭ»: «Am atras atenţiunea Împăratuluĭ asupra a două fapte: propunerile războinice ale Prusieĭ»— care pregătia războiul din 1866, început apoĭ în vară —«şi revoluţia Principatelor». Prin urmare încă odată, starea de nesiguranţă la Bucureştĭ şi Iaşĭ, ameninţarea cu împrejurărĭ anarhice în Principate după căderea luĭ Cuza-Vodă aŭ fost una din causele pentru care s'a făcut propunerea aceasta de represintantul Italieĭ la Paris.

Faţă de această propunere, Împăratul frances îşĭ putea pune o întrebare. Nu era un sentimental însă; nu, era o minte chibzuită, cu hotărîrile statornice. Concepea Europa nouă pe basa unuĭ principiu, şi principiul acesta încercase a-l realisa la Dunăre, faţă de un popor maĭ mic, a căruĭ putere de viaţă şi a căruĭ aptitudine de a se conduce însuşĭ trebuiaŭ să fie dovedite pe urmă. Se creiază şi din afară un Stat. Dar numaĭ naţiunea care trăieşte în margenile luĭ este în stare să-ĭ asigure desvoltarea. Căcĭ cîtă vreme Statul este numaĭ un dar al altora, nu s'a făcut nimic. Da, numaĭ naţiunea, prin dovedirea energieĭ, prudenţeĭ, consecvenţeĭ,

---

risation que vous avez donnée par le télégraphe d'essayer d'entamer la question de l'échange des Principautés danubiennes contre la Vénétie... J'appelai l'attention de l'Empereur sur deux faits: les ouvertures belliqueuses de la Prusse et la révolution des Principautés. Je dis à Sa Majesté qu ils donnaient à cette combinaison un caractère spécial d'opportunité... L'Empereur était resté frappé de cette idée.»

solidarității eĭ numaĭ ea poate să întemeieze într'adevăr un Stat pe care un concurs favorabil de împrejurărĭ și bunătatea luĭ Dumnezeŭ l-aŭ dat la un anume moment. Dar dovedit-am noĭ, de la 1859 la 1866, că sîntem în stere să întemeiem Statul nostru unit pe largĭ base democratice, care să nu fie numaĭ creațiunea efemeră a cîtorva intelectualĭ și cîtorva membri aĭ claseĭ privilegiate? Dovedit-am noĭ că acest Stat poate să creeze, în afară de formele de administrație împrumutate, organe fireștĭ de desvoltare, prin partide represintînd interese reale și servind înnainte de toate interesuluĭ general? Dovedit-am noĭ că sîntem în stare să răspîndim o largă cultură cu caracter propriu, care să silească admirația și recunoștința tuturora față de însușirile dinstinctive ale poporuluĭ nostru, saŭ literatura și întreaga noastră cultură rămas-aŭ o imitație maĭ mult saŭ maĭ puțin reușită a civilisațieĭ apusene pe care o aduseseră romanticiĭ la 1830[1]? Pe de altă parte, dovedit-am noĭ că sîntem în stare să fixăm o politică națională, arătîndu-ne și gata a o apăra împotriva oricuĭ și maĭ ales împotriva rătăcirilor și alunecărilor noastre propriĭ, orĭ politica noastră consista, față de străinătate, într'un șir de dibuirĭ în care prindeam de multe orĭ, în loc de mînile întinse ale prietenuluĭ bun și vechiŭ, mîna mult maĭ îndoielnică, strecurată de alțiĭ, după circumstanțe și pentru atingerea unor sco-

1 Cf. Iorga, *Spiritul public și literatura în epoca Unirii*, conferință la 24 Ianuar 1915; ediția Caseĭ Școalelor; Bucureștĭ 1915.

purĭ care nu eraŭ ale noastre? Şi, atuncĭ, dacă este aşa se putea întreba saŭ ba acest Împărat, care nu era un filoromîn de sentiment orĭ de interes, ci un om de concepţiĭ, care simţia nevoia existenţeĭ naţionalităţilor pentru a da Europeĭ, pacificate pentru totdeauna, o formă nouă şi statornică, pentru a asigura fericirea viitoarelor generaţiĭ ale omeniriĭ, putea Împăratul acesta să-şĭ puie întrebarea: dar dacă la graniţa chiar a Franciei există o naţiune maĭ mare, care a făcut admiraţia lumiĭ de cînd există, care a dat cele maĭ strălucite capodopere arteĭ, care a dovedit că în toate formele politice, în toate condiţiunile sociale, ea izbuteşte să dea ideĭ nouă şi forme nouă de frumuseţă omeniriĭ, dacă naţiunea aceasta, care, fiind lîngă Franţa, poate să-ĭ fie de ajutor Franciei, de cel maĭ mare ajutor — n'a fost pe urmă, pentru că şi Italia a avut pe rătăciţiĭ săĭ... —, dacă naţiunea aceasta îşĭ poate realisa unitatea eĭ şi dacă pentru realisarea unităţiĭ eĭ depline trebuiesc părăsiţĭ alţiĭ, cari representă principiul naţionalităţiĭ cu mult maĭ nelămurit, cu maĭ multă slăbiciune, cari sînt apoĭ departe, şi nu pot oferi decĭ nicĭo dată concursul lor Franciei, are saŭ ba representantul unuĭ principiu dreptul de a sacrifica o formă inferioară pentru ca alta superioară să fie cu putinţă? Cine ar putea să spuie că această cugetare, atît de firească, ce se impunea minţiĭ luĭ Napoleon, că această cugetare trebuia să o răspingă el numaĭ pentru că noĭ aveam interese, foarte legitime, dar în representarea şi apărarea cărora nu mersesem, atîţia anĭ de zile, pe calea

cea bună, ci înstrăinaserăm simpatiile vechĭ, în loc de a cîştiga altele noĭ, fără a ne putea impune nimănu prin acea solidaritate de energiĭ bine conduse care asigură viitorul popoarelor? Şi, atuncĭ, urmează raportul: «Am spus Maiestăţiĭ Sale că aceste împrejurărĭ ar da combinaţieĭ un caracter special de oportunitate..» — da în momentul acela era un caracter special de oportunitate — «Împăratul a rămas lovit de această ideie»[1].

Şi a fost vorba ca proiectul să se puie pe tapet în conferinţele ce eraŭ să se deschidă îndată în ce priveşte soarta viitoare a ţerilor noastre, înnainte de alegerea principeluĭ Carol. Se simţia însă o greutate: dar dacă Austria s'ar arăta opusă acesteĭ ideĭ? Şi maĭ zicea Nigra: «Împăratul priveşte refusul Austrieĭ ca foarte probabil[2]». Dar, dacă Împăratul privia răspunsul negativ al Austrieĭ ca foarte probabil, adesiunea pe care o dăduse el la planul luĭ Nigra nu maĭ avea aproape nicĭo valoare! A da adesiunea la un plan nerealisabil e ca şi cum ea nu s'ar fi dat.

Este foarte onorabil pentru Ministeriul italian că el, în conştiinţa-ĭ de nevoia aceleĭ moralităţĭ care totuşĭ nu e totdeauna conciliabilă cu cele maĭ legitime interese ale Statuluĭ a simţit partea urîtă a lucrurilor, şi în aceiaşĭ carte a luĭ Lamarmora, consacrată explicăriĭ evenimentelor de la 1866 se vede dorinţa ca, dacă se

[1] V. nota penultimă.

[2] «L'Empereur regardait son refus comme très probable»; Lamarmora, *l. c.*, p. 132.

poate, propunerea să nu pară a veni de la Italia. «Dacă Puterile cred că trebuie să propuie o combinaţie care ar avea drept resultat cesiunea Veneţiei fără războiŭ, să o facă. În ceia ce priveşte Italia, ar primi-o, dar noĭ nu trebuie să avem aparenţa că am sacrifica Principatele Austrieĭ [1]».

Aicĭ era machiavelismul politic tradiţional, dar e şi o parte frumoasă în declaraţiile de maĭ tărziŭ ale luĭ Lamarmora: «Dacă războiul nu se poate evita, să-l facem cel puţin loaial, cum l-am făcut în 1859. Pentru această raţiune» —spune el — «cîteva lunĭ pe urmă am putut să întrăm la San-Marco fără să trecem prin Principatele dunărene şi fără să părem a tulbura saŭ compromite alte populaţiunĭ ale Dunăriĭ.[2]»

Prin urmare bucurie expresă din partea ministruluĭ hotărîtor în Italia la 1866 că n'a fost nevoie de acest drum urît, de acest drum imoral, nedrept al Principatelor pentru ca totuşĭ să se ajungă la San-Marco.

Cu toate acestea, negociierile, începute în cele d'intăiŭ zile ale luĭ Martie, aŭ continuat. La 17

1 «Si les Puissances croient devoir proposer une combinaison qui ait pour résultat la cession de la Vénétie sans la guerre, qu'elles le fassent, et, pour son compte, l'Italie l'acceptera. Mais nous ne devons pas avoir l'apparence de sacrifier les Principautés à l'Autriche»; *l. c.*, p. 132.

2 «Si la guerre ne se peut éviter, qu'on la fasse du moins loyalement, comme nous l'avons faite en 1859; c'est pour cette raison que, quelques mois après, nous avons pu entrer à S. Marc sans passer par les Principautés danubiennes et sans bouleverser, ni compromettre les autres populations du Danube.»

ale luniĭ, raportul de ambasadă din Paris spune: «Împăratul, credincios făgăduinţeĭ pe care o făcuse luĭ Nigra, a întrebat Cabinetul engles, ca să încerce să facă a birui combinaţia aceasta, dar lord Clarendon s'a pronunţat defavorabil; pe de altă parte», spune ambasadorul, «se pare că Austria nu vrea să primească această combinaţiune. Singura noastră speranţă se reduce la războiul împreună cu Prusia [1]»,—care s'a făcut, şi a adus anexarea Veneţieĭ la Italia.

Tot atuncĭ, adăugim, se maĭ presinta încă un plan: în Maiŭ se propunea ca Italia să părăsească legăturile cu Prusia, şi atuncĭ Prusia să plătească în rîndul întăiŭ cheltuielile anexăriĭ Veneţieĭ în sensul ca Silesia să fie dată Austrieĭ în schimbul Veneţieĭ; din partea eĭ, Prusia ar fi federalisat cîteva principate care nu fuseseră încă supuse Puteriĭ maĭ marĭ germane, şi, în ceia ce priveşte prinţiĭ de acolo, «les princes germaniques dépossédés par la Prusse iraient dans les Principautés du Danube» [2]. Din fericire nu s'a realisat planul de compensaţiĭ, şi n'a trebuit decĭ să primim oamenĭ al căror drept de stăpînire la Dunărea-de-jos ar fi con-

---

1 «L'Empereur, fidèle à la promesse qu'il m'avait faite, a agi auprès du Cabinet anglais pour essayer de faire prévaloir la combinaison de l'é hange des Principautés contre la Vénétie. Malheureusement lord Clarendon s'est prononcé défavorablement. D'un autre côté, il paraît que l'Autriche ne veut pas accepter cette combinaison.. Notre seule espérance se réduit aujourd 'hui à une guerre d'accord avec la Prusse»; *l. c.*

2 «Prinţiĭ germanicĭ deposedaţĭ de Prusia ar merge în Principatele Dunăriĭ»; *ibid.*, p. 239; cf. şi *ibid.*, p. 215

sistat numaĭ din faptul înglobăriĭ principatuluĭ lor de acasă în Prusia despăgubită. Peste cîteva zile, Carol I-iŭ debarca însă la Severin, fără consultarea Europeĭ.

Pînă la sfîrşit, cum se vede şi din Memoriile răposatuluĭ nostru Suveran, Napoleon al III-lea, care, un moment, fusese atras de oportunitatea acestuĭ plan, fără ca el să fi plecat de la dînsul şi fără să fi primit adesiunea deplină a conştiinţeĭ sale, a urmat o linie de conduită favorabilă Românieĭ. Intru atît, cel puţin, întru cît o permitea bănuiala firească din partea Împăratuluĭ frances, cînd tronul din Bucureştĭ era ocupat de un principe ale căruĭ sentimente germane—reale, dar care nu influenţaŭ politica pe care o urmà România, — eraŭ privite cu îngrijorare. De aicĭ înnainte, decĭ, se poartă în sufletul luĭ Napoleon această luptă între simpatiile vechĭ, la care se adăugiaŭ poate şi oarecare părerĭ de răŭ pentru pasul greşit de la 1866, şi între neîncrederea faţă de anume atitudinĭ pe care sentimente fireştĭ la principele cel noŭ ar fi putut să le imprime politiceĭ noastre externe.

Apoĭ, cînd, la 1877, — după ce Împăratul căzuse acum de şase anĭ de zile —, într'un moment foarte greŭ din existenţa noastră naţională, în care trebuia să precisăm situaţia noastră între Rusia, pregătită de năvălire împotriva Turcieĭ, şi această Turcie, care ameninţa cu ocuparea punctelor noastre strategice şi luarea în stăpînire a principatuluĭ întreg, noĭ am pro-

clamat independenţa ţeriĭ şi nu căutam nimic maĭ stăruitor decît să vedem independenţa noastră recunoscută fie şi în forma cea maĭ uşoară, cea maĭ plină de reserve, dar totuş garantînd viitorul nostru, de către Puterile europene, cînd am făcut intervenţiĭ pretutindenĭ pentru ca acest act să nu fie răspins, măcar în esenţa sa, în Franţa am întîlnit, ce e dreptul, neîncrederea regimuluĭ republican, sfiala acestuĭ regim ameninţat şi de o situaţie interioară foarte grea, cu Thiers în oposiţie, turcofil din causa necesităţilor oposiţieĭ sale. Dar, în acelaşĭ timp, pe lîngă această resistenţă a duceluĭ Decazes, care conducea în momentul acela politica externă a Republiceĭ francese, am întîmpinat încă un lucru, pe care represintantul nostru la Paris l a constatat de maĭ multe orĭ: da, pentru moment Franţa se simţia slabă, avînd şi anume aprehensiunĭ în ceia ce priveşte scopul cel adevărat urmărit de România, păstrînd oarecare resentimente şi faţă de Rusia şi maĭ ales faţă de Germania, care putea fi întru cîtva secundată de simpatiile naţionale ale principeluĭ de la Dunăre. De aceia Franţa a făcut toate reservele sale, cum era şi natural, faţă de un act în contrazicere cu tratatul din Paris care nu putea fi înlăturat, ca unul ce fusese hotărît de toate Puterile împreună, decît printr'o consultare nouă a tuturor Puterilor, la capătul războiuluĭ. Dar era şi un alt sentiment la Paris, şi ministrul Românieĭ, Callimachi Catargi, îl constată şi pe acesta: totuşĭ este imposibil ca până la sfîrşit Franţa să refuse concursul săŭ; am

absoluta convingere că în ultimul moment acest concurs nu va lipsi. Saŭ, în propriile luĭ cuvinte (31 Maiŭ): «*Totuşĭ rămîn încredinţat că Franţa ne va sprijini în momentul oportun*»[1].

S'a întîmplat la 1878, că alte consideraţiĭ decît cele francese aŭ adus din partea represintantuluĭ Francieĭ la congresul din Berlin o atitudine care n'a fost în toate punctele de vedere mulţămitoare faţă de noĭ; dar pentru politica luĭ Napoleon al III-lea faţă de Principate este interesantă această convingere, care nu se sprijine pe amintirile Republiceĭ, noĭ saŭ vechĭ, ci pe amintirile politiceĭ imperiale: «rămîn încredintat că Franţa ne va sprijini în momentul oportun».

Şi în sufletul nostru, ca şi în sufletele atîtor Francesĭ trăiaŭ deci încă tradiţiile Imperiuluĭ. Imperiul acesta căzuse, Impăratul era în exil, şi viţa i se mîntuie puţină vreme după căderea sa (1873). Şi persoana celuĭ de-al treilea Napoleon şi regimul pe care el îl stabilise se distruseseră. Rămăsese totuşĭ în societatea politică francesă destule elemente din moştenirea de dreptate, de respect faţă de dreptul la viaţă al naţiunilor, ca să capete orĭcine ar ajunge în contact cu această societate politică convingerea că nicĭo naţiune care se luptă pentru dreptul eĭ nu va fi lipsită în ultimă instanţă de sprijinul Francieĭ şi că România, în special, mulţămită amintirilor tratatuluĭ din Paris, a po-

---

[1] «Toutefois je n'en reste pas moins convainçu que la France nous appuyera au moment opportun» (hîrtiĭ inedite).

liticeĭ de simpatiĭ napoleoniene, are orĭcînd dreptul să se îndrepte către Franţa pentru a face să valoreze pretenţiile sale legitime.

Şi, după 1877, de cîte orĭ am întîlnit Franţa prietenă în drumul nostru, aŭ fost, de sigur, la mijloc legăturile sufleteştĭ, naturale între naţiunĭ latine, a fost generositatea temperamentuluĭ frances, a fost felul cavaleresc în care, într'o epocă de materialism, el a ştiut cu toate acestea să privească problemele politice, aŭ fost virtuţile politice ale naţiuniĭ, dar a fost, în acelaşĭ timp, o tradiţie de dreptate, care, stabilită odată, nu se maĭ poate înlătura. Şi e bine să se afirme, maĭ ales în vremea aceasta, cînd se pare că toate ideile moraleĭ între naţiunĭ se scufundă, că, dacă o concepţie nedreaptă se manifestă în politica unuĭ Stat, ea dispare împreună cu momentul cînd a fost manifestată, cu interesul care a provocat-o, dar că este cu neputinţă ca, odată măcar, biruind toate piedecile, o ideie dreaptă, o ideie umană să se afirme în politica unuĭ Stat, fără ca, supt toate regimele şi în toate împrejurările, ceva din ideia aceasta sănătoasă, prielnică desvoltăriĭ fireştĭ a naţiunilor, să nu rămîie!

Stenografiat de H. STAHL.